

Aleš Weiss

Buddhismus v židovských náboženských textech 18.–21. století

Buddhismus v židovských náboženských textech 18.-21. století

Aleš Weiss

Recenzovali:

PhDr. Jiří Holba, Ph.D.

prof. Pavel Hošek, Ph.D.

PhDr. Milan Lyčka, Ph.D.

**Financováno
Evropskou unií**
NextGenerationEU

**Národní
plán
obnovy**

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Publikace byla vydána za podpory Ministerstva školství, mládeže
a tělovýchovy a Národního plánu obnovy v rámci projektu
Transformace pro VŠ na UK (reg. č. NPO_UK_MSMT-16602/2022).

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum
Praha 2023
Redakce Alena Jirsová
Grafická úprava Jan Šerých
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
Vydání první

© Univerzita Karlova, 2023

© Aleš Weiss, 2023

ISBN 978-80-246-5444-7

ISBN 978-80-246-5466-9 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Obsah

Poděkování	9
1. Úvod	10
1.1 Vymezení tématu	10
1.2 Judaismus a tematizace jiných náboženství – obecné kontury	15
1.3 Buddhismus v moderním judaismu – rozvrh témat	19
2. Buddhismus jako nástroj polemiky a sebedefinice	21
2.2 Buddhismus v protišabatiánské polemice	22
2.2.1 Úvod	22
2.2.2 <i>Me'ora'ot švi</i>	22
2.2.3 „Ma'aravi“	25
2.2.4 Dalajlama	29
2.2.5 „Lamaismus“ a evropská náboženská polemika	38
2.2.6 Shrnutí	40
2.3 Buddhismus a haličská haskala	41
2.3.1 Úvod	41
2.3.2 Samson Bloch ha-Levi a <i>Švilej 'olam</i>	41
2.3.3 Buddha a buddhismus	43
2.3.4 Popis buddhismu jako kritika chasidismu	52
2.3.5 Dalajlama–cadik	58
2.3.6 Shrnutí	62
2.4 Buddhismus v textech německých rabínů od poslední třetiny	64
19. do první třetiny 20. století	64
2.4.1 Úvod	64
2.4.2 Judaismus a německá filosofie	65
2.4.3 Buddhismus a německá filosofie	70
2.4.4 Buddhismus a německý reformní judaismus	78
2.4.5 Ludwig Philippson	79
2.4.6 „Podstata judaismu“ v buddhistickém zrcadle	88

2.4.7 Nebezpečí indo-germánského pesimismu	94
2.4.8 Shrnutí	100
2.5 Dva filosofické exkurzy: Rosenzweig a Buber	101
2.5.1 Úvod	101
2.5.2 Franz Rosenzweig	101
2.5.3 Martin Buber	104
2.5.4 Duchovní jednota Orientu	105
2.5.5 Já a Ty	111
2.5.6 Zen	113
2.5.7 Shrnutí	114
2.6 Buddhismus a počátky náboženského sionismu	116
2.6.1 Úvod	116
2.6.2 Avraham Jicchak Kook	117
2.6.3 Šmu'el Alexandrov	125
2.6.4 Shrnutí	132
3. Buddhismus jako židovská spiritualita	134
3.1 Úvod	134
3.2 Buddhismus na Západě v druhé polovině 20. a na počátku	
21. století	135
3.3 Fenomén „Jewish Buddhists“	140
3.3.1 Kdo jsou JUBU	142
3.3.2 Proč právě Židé?	143
3.3.3 Vnitřní diferenciacce JUBU	146
3.3.4 Buddhismus jako spiritualita	151
3.4.5 Kompatibilita a komplementarita	157
3.4 Shrnutí	160
4. Buddhismus jako konkurent: mezi odmítnutím, tolerancí a integrací	163
4.1 Úvod	163
4.2 Buddhismus a východní meditační techniky v rabínské literatuře poslední čtvrtiny 20. století	163
4.2.1 Hollander vs. Schachter	163
4.2.2 Aviner, Goren, ha-Levi, Schneerson	168
4.3 Responsa z 21. století	176
4.3.1 Negativní reakce	177
4.3.2 Cesta na „Východ“	192
4.3.3 Pozitivní reakce	195
4.4 Neortodoxní judaismus	201
4.5 Jewish Mindfulness	206
4.6 Shrnutí	208

5. Závěr	214
5.1 Tematizace buddhismu v diachronní perspektivě	215
5.2 Buddhismus a hranice judaismu	218
5.3 Perspektivy výzkumu	221
Poznámka k přepisu hebrejštiny	223
Summary	225
Bibliografie	226

Poděkování

Tato publikace představuje knižní vydání disertační práce, která vznikala na katedře religionistiky FF UK v letech 2007–2020. Zejména díky šťastným rodinným událostem se jednalo o výrazně delší časové období, než je zpravidla obvyklé. Během této doby jsem měl možnost konzultovat některé její dílčí aspekty i celkovou koncepci s mnoha lidmi, jejichž znalosti, dovednosti i obyčejná lidská laskavost mi byly v různých fázích jejího psaní velikou oporou. Zmínit zde mohu jen některé z nich. Předně bych rád poděkoval za trpělivost a podporu celé své rodině, zejména své ženě Dominice a svým dětem Adince, Mišíkovi, Noince a Amosovi. Za cenné poznámky, rady a jinou přátelskou i odbornou pomoc při psaní této práce bych pak rád poděkoval především doc. Pavlu Sládkovi, Ph.D., Štěpánu Lysému, Th.D., prof. Pavlu Hoškovi, Th.D., doc. ThDr. Ivanu Štampachovi, prof. Tomáši Halíkovi, Ph.D. Za důležité poznámky, upozornění a konzultace k dílčím částem této práce pak děkuji prof. Jonatanu Meirovi, Ph.D., prof. Christianu Wiesemu, Ph.D., Milanu Lyčkovi, Ph.D. a prof. Marcinu Wodzińskimu, Ph.D. Za nedocenitelnou přátelskou podporu děkuji Adamu Borzičovi, Petru Řehákovi, Ivaně Nepalové, Ireně Kalhousové, Janu Fingerlandovi, Arimu Brochinovi a Mikovi Swirskymu. Bez jejich přátelské či odborné pomoci by tato kniha nikdy nevznikla.

A. W.

1. Úvod

1.1 Vymezení tématu

Když jsem se asi před dvaceti lety začal zajímat o fenomén JUBU,¹ domníval jsem se, že se jeho prostřednictvím začíná nový velký příběh setkání dvou náboženství,² která spolu po celou dosavadní historii neměla co do činění. V té době akademická reflexe tohoto fenoménu prakticky neexistovala. Postupem času odborné literatury na toto téma sice přibývalo, ale až na několik výjimek³ bez snahy podrobně a systematicky

- 1 V literatuře existuje mnoho termínů vzniklých zkrácením obou anglických slov „Jew(ish)“ a „Buddhist“, které odkazují na stejný fenomén, bez snahy o významové odlišení. Vedle termínu „JUBU“ se objevují termíny „JewBu“, „Je(w)Bu(s)“, „BuJew“, „BuJu“, „Jew-Bu“, „Jewboo“, „Jewbu“, „Bewish“ aj. Někdy se různé termíny objevují i u stejného autora. V této práci budeme používat termín „JUBU“, protože v této podobě byl masově zpopularizován prostřednictvím knihy Rogera Kamenetzze, *The Jew in the Lotus: A Poet's Rediscovery of Jewish Identity in Buddhist India* (San Francisco: Harper, 1994). Viz kapitolu 3. této knihy nazvanou „Buddhismus jako židovská spiritualita“.
- 2 Jsem si vědom rozsáhlé současné diskuze ohledně aplikovatelnosti termínu „náboženství“ na buddhismus i judaismus. I když připouštím, že termín „náboženství“, jak je mu konvenčně rozuměno, je moderním termínem nesoucím dědictví křesťanské polemiky, přesto má dle mého mínění svou důležitou výpovědní hodnotu. Pro tuto práci je navíc důležité, že židovské náboženské elity počínaje 18. stoletím tento moderní koncept ve své většině přijaly. V souvislosti se západním buddhismem se debata o aplikovatelnosti termínu náboženství začala vést dříve než v souvislosti s judaismem. Literatura k této diskuzi je uvedena v úvodu 3. kapitoly. Pro vyvážený pohled na pojem „náboženství“, který si je vědom faktické nemožnosti jeho úplné dechristianizace, ale zároveň vzhledem k jeho jazykové zavedenosti obhajuje jeho vědomé a informované užívání i pro budoucí diskuzi, viz Brent Nongbri, *Before Religion: A History of a Modern Concept* (New Heaven, London: Yale University Press, 2013).
- 3 Tyto výjimky se většinou týkají ojedinělých studií z oblasti sociologie, psychologie a antropologie náboženství zaměřených na fenomén JUBU. Pro relevantní literaturu viz úvodní poznámky k podkapitole 3.3 „Fenomén Jewish Buddhists“.

zmapovat dílčí aspekty vztahů mezi judaismem a buddhismem. Navíc většina článků a knih, v nichž se tato dvě náboženství ocitají vedle sebe, se soustřeďuje právě na fenomén JUBU a s ním související formy moderní symbiózy mezi judaismem a buddhismem, nebo vysokou míru etnický či kulturně definovaných Židů v původně východních náboženstvích působících na poválečné náboženské scéně v USA. Čím déle jsem se tímto tématem zabýval, tím více jsem si uvědomoval, že fenomén JUBU je sice důležitým, ale ne jediným aspektem, v němž téma buddhismu v židovském náboženském světě figuruje. Toto téma bylo třeba uvést do širšího historického kontextu toho, co mu předcházelo, i toho, co po něm následovalo. Stále častěji jsem při svém bádání narážel na židovské náboženské texty, jež vznikly dávno před existencí fenoménu JUBU, v nichž se buddhismus objevoval, a které ukazovaly, že minimálně ze strany judaismu je příběh obou těchto náboženství mnohem starší. Stejně tak jsem se setkával s texty, z nichž bylo patrné, že stále viditelnější přítomnost buddhismu na západní náboženské scéně, spojená s jeho atraktivitou a pozitivním obrazem mezi americkými i izraelskými Židy, nenechává židovský náboženský svět zdaleka tak chladným, jak by se mohlo zdát.

Cílem této knihy není zmapovat všechny historické kontakty mezi oběma náboženstvími, ani popsat celou šíři vlivu buddhismu na judaismus. Z tohoto důvodu se nevěnuji analýze pasáží hebrejské Bible a rabínské literatury, které snad mohly být ovlivněny buddhistickými texty, či mohou ukazovat na případné kontakty.⁴ Stejně tak se nevěnuji vlivu původně buddhistických pramenů na středověkou židovskou kulturu, kde asi nejvýrazněji vystupuje spis *Ben ha-melech we-ha-nazir* (*Královský syn a asketa*), původně křesťanská legenda o Barlaamovi a Josafatovi, kterou z arabského překladu jedné z řeckých verzí do hebrejštiny přeložil a pro židovské čtenáře přizpůsobil Avraham 'ibn Hasdaj (13. století).⁵ Toto zpracování příběhu Buddhova života se těšilo v různých jazykových, textových a kulturních podobách veliké oblibě mezi Židy, křesťany i muslimy, ale pro tuto práci je irelevantní, protože židovskými čtenáři nebyla reflektována žádná jeho souvislost s buddhismem. Kniha se nezaměřuje

4 Srov. Nathan Katz, „Contacts between Jewish and Indotibetan Civilizations through the Ages: Some Explorations“, *The Tibet Journal* 16/4 (1991), s. 90–109; Nathan Katz, „Buddhist-Jewish Relations“, in Catherine Cornille (ed.), *The Wiley Blackwell Companion to Inter-Religious Dialogue* (Chichester: Wiley Blackwell, 2013), s. 394–409; John Duncan Martin Derrett, „A Moses-Buddha Parallel and Its Meaning“, *Archiv orientální: Quarterly Journal of African and Asian Studies* 58/4 (1990), s. 310–317.

5 Pro specifika hebrejské textové verze viz Constanza Cordoní, „The Book of the Prince and the Ascetic and the Transmission of Wisdom“, *Cahiers de recherches médiévales et humanistes* 29 (2015), s. 43–69.

ani na izolované historické kuriozity v podobě osobností vycházejících z judaismu, které se sice setkaly s buddhismem a své zkušenosti tematizují, ale jejichž texty nejsou součástí širšího kontextu, v němž se židovský obraz buddhismu formuje.⁶ Stejně tak není tématem této knihy mezináboženský dialog, jak se rozvíjel zejména od šedesátých let 20. století. Při jeho pojednání by bylo bývalo vhodné, aby byly zastoupeny perspektivy obou náboženství, téma judaismu v buddhistické perspektivě je však zcela mimo rámec této knihy. Některé fenomény obsažené v této monografii vybízejí ke komparaci s tématem prolínání buddhismu s křesťanstvím, a to v celé časové šíři zohledněné v této práci. Literatura zaměřující se na různé aspekty buddhisticko-křesťanských vztahů je však v současnosti již velmi obsáhlá, a nebylo by proto smysluplné se v tomto rozsahu do takové komparace pouštět. Kniha může nicméně pro případnou komparaci přinášet některé důležité podklady.

Tato monografie sleduje měnící se obraz buddhismu v judaismu i role a funkce, které buddhismus v různých podobách moderního judaismu sehrával a stále sehrává. Činí tak za pomoci podrobné textové a ideové analýzy židovské náboženské literatury, která buddhismus reflektuje a vyjadřuje se k myšlenkám a konceptům s buddhismem spojeným. Relevantní jsou pro nás tedy ty prameny, které buddhismus vědomě tematizují, a to navzdory faktu, že někdy mají s jakoukoli podobou buddhistické nauky společné jen pramálo. Jejich přehled v této práci není zdaleka kompletní, nicméně shrnuje základní trendy tematizace buddhismu v judaismu. Na některé z těchto pramenů upozornil již Alan Brill ve své knize *Judaism and World Religions*.⁷ Jakkoli je však Brillova práce přínosná, co se týče snahy o uvedení některých z těchto textů do výbavy současné židovské teologie světových náboženství, kniha postrádá jakoukoli hlubší historickou kontextualizaci (ta ovšem nebyla jejím cílem). Brill navíc svůj záměr zřetelně artikuluje ve své předchozí knize *Judaism and Other Religions*, která má být metodologickým úvodem ke zmíněné knize *Judaism and World Religions*. Pro Brilla mají tyto texty

6 Mezi tyto historické kuriozity patří například židovští konvertité k islámu Sa'íd Sarmad (1590?–1660?), mystik žijící v moghulské Indii, nebo Rashíd al-Dín Hamadání (1247–1318), perský historik, lékař a politik. Srov. Anna Akasoy, „The Buddha and the Straight Path. Rashid al-Din's Life of the Buddha: Islamic Perspectives“, in Anna Akasoy – Charles Burnett – Ronit Yoeli-Tlalim (ed.), *Rashid al-Din, Agent and Mediator of Cultural Exchanges in Ilkhanid Iran* (London: The Warburg Institute, 2013), s. 173–196; Nathan Katz, „The Identity of a Mystic: The Case of Sa'íd Sarmad, a Jewish-Yogi-Sufi Courtier of the Mughals“, *Numen* 47/2 (2000), s. 142–160.

7 Alan Brill, *Judaism and World Religions: Encountering Christianity, Islam, and Eastern Traditions* (New York: Palgrave Macmillan, 2012), s. 235–251.

představovat zdroje pro informovaný mezináboženský dialog a židovskou teologii světových náboženství.⁸ Jde mu spíše o jejich samotnou existenci a případnou využitelnost v tradiční argumentaci založené na textových precedencích náboženských autorit.

Tato kniha se ve svém jádru opírá o texty, jejichž povaha je velmi odlišná. Stojí zde vedle sebe hebrejsky psané polemické texty 18. a 19. století určené pro židovské čtenáře a v mnohém vycházející z tradičních náboženských pozic, texty německy píšících rabinů 19. a počátku 20. století určené židovským i nežidovským čtenářům publikované v dobovém tisku, anglicky psané autobiografické texty lidí pohybujících se v židovském i buddhistickém prostředí artikulující vnitřní zápasy v podobě oscilace mezi židovstvím a buddhismem na přelomu 20. a 21. století, ale také internetová responsa současných izraelských a amerických rabinů, která nám dávají nahlédnout nejen do jejich myšlenkového světa, ale i do emocí a náboženských představ jejich tazatelů. Společným jmenovatelem všech těchto pramenů je téma buddhismu, které se v nich objevuje v různých podobách a kontextech. V nejstarších textech se objevují pouhé zmínky a narážky, s postupem času a s růstem významu buddhismu v západním myšlenkovém prostoru roste i potřeba promyšlené artikulace židovských náboženských postojů vůči němu.

Tématu proměňujícího se obrazu buddhismu v Evropě a v USA pojataho z širší historické perspektivy bylo věnováno již několik monografií.⁹ Všechny se samozřejmě věnují buddhismu ve většinové nežidovské společnosti, která se na pozadí diskuze o buddhismu vyrovnává s vlastními problémy. Mezi nimi často figuruje téma nihilismu, ateismu, hledání autentické religiozity, popřípadě role křesťanství v sekularizující se Evropě. Z pochopitelných důvodů stojí reflexe evropské a americké diskuze o buddhismu v židovském náboženském prostředí zcela mimo obzor autorů těchto monografií. Z pohledu židovských studií jsou však jak

8 Alan Brill, *Judaism and Other Religions* (New York: Palgrave Macmillan, 2010), s. xii–xiv: „I am more than surprised at frequent interfaith encounters where the Catholic speaks from the official Church teachings, the Muslim speaks from traditional teachings, and the Jewish representative addresses the assembled from the general perspective of comparative religion, politics, or anthropology. There need to be Jewish theologies of other religions.“

9 Roger-Pol Droit, *The Cult of Nothingness: The Philosophers and the Buddha* (Chapel Hill, London: University of North Carolina Press, 2003); Urs App, *The Cult of Emptiness: The Western Discovery of Buddhist Thought and the Invention of Oriental Philosophy* (Rorschach, Kjóto: UniversityMedia, 2012); Thomas A. Tweed, *The American Encounter with Buddhism, 1844–1912: Victorian Culture & the Limits of Dissent* (Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press, 1992); Donald S. Lopez, *Prisoners of Shangri-La: Tibetan Buddhism and the West* (Chicago, London: The University of Chicago Press, 1998); Donald S. Lopez, *Strange Tales of an Oriental Idol: An Anthology of early European Portrayals of the Buddha* (Chicago: The University of Chicago Press, 2016).

její samotná existence, tak i její konkrétní podoby nanejvýš zajímavé. Rabínský judaismus se v různých ohledech od svých počátků vymezuje vůči vnitřním i vnějším náboženským směrům. Některé dnes již klasické prvky rabínského judaismu se vytvářely v diskuzi s raným křesťanstvím, islámem, karaity, středověkým, raně moderním i moderním křesťanstvím a tento proces samozřejmě pokračuje i nadále. Buddhismus sice vstupuje do zorného pole židovských náboženských elit mnohem později než křesťanství a islám, ale od prvního okamžiku se stejně jako obě zmíněná monoteistická náboženství stává součástí podobného procesu charakterizovaného dynamickou oscilací mezi odmítnutím a integrací. Jedná se sice o proces pomalý a postupný, ale s nepominutelnou historií a s velmi reálnými dopady pro současný judaismus. Tento fakt přitom v akademické literatuře doposud zůstává zcela opomíjen. Zatímco roli křesťanství a islámu pro judaismus bylo věnováno bezpočet studií, role buddhismu nebyla dosud komplexně vůbec tematizována. Cílem této knihy je zachytit tento proces a vytyčit jeho hlavní trajektorie tak, jak se zrcadlí v židovské náboženské literatuře.

Pouze dvě práce mají v některých svých aspektech ambici nahlížet tento proces ambivalentního vztahování se k buddhismu z perspektivy přesahující vlastní fenomén JUBU. Jednou z nich je nedávno publikovaná disertace americké socioložky Emily Sigalow nazvaná *American JewBu: Jews, Buddhists, and Religious Change*.¹⁰ Jak napovídá již samotný název, Sigalow se soustřeďuje především na fenomén amerických JUBU. Tuto problematiku však zařazuje do historického kontextu úvodní kapitolou věnovanou židovským, ačkoli ne nutně náboženským, reakcím na buddhismus v USA na přelomu 19. a 20. století.¹¹ Zcela mimo rámec její práce zůstává předválečná evropská židovská diskuze o buddhismu, téma náboženské reflexe židovského zájmu o buddhismus mimo kruhy napojené na JUBU i celá izraelská část této diskuze. Druhou prací je kniha *Shalom Bouddha!: Judaïsme et bouddhisme, une rencontre inattendue* francouzského antropologa Lionela Obadii, pohybující se na hranici odborné esejistiky.¹² Obadiova práce se opět soustřeďuje především na fenomén JUBU a pokusy o širší diachronní perspektivu se odehrávají spíše

10 Emily Sigalow, *American JewBu: Jews, Buddhists, and Religious Change* (Princeton, Oxford: Princeton University Press 2019). Odkazy v této knize směřují k původní verzi disertace *The JUBUs: The Encounter between Judaism and Buddhism in America* (Brandeis University, 2015), která je s publikovanou verzí téměř identická.

11 Sigalow, *The JUBUs: The Encounter between Judaism and Buddhism in America*, s. 18–42.

12 Lionel Obadia, *Shalom Bouddha!: Judaïsme et bouddhisme, une rencontre inattendue* (Paris: Berg international, 2015).

v narážkách bez konkrétnější textové opory. Některé pasáže svědčí o tom, že Obadia opomíná mnohé důležité materiály.¹³ Vedle již zmíněných prací o fenoménu JUBU se pak spíše výjimečně objevují akademické texty analyzující ostatní aspekty židovského vnímání buddhismu. Literatura ke konkrétním tématům se nachází v příslušných kapitolách této práce.

1.2 Judaismus a tematizace jiných náboženství – obecné kontury

Judaismus má svou vlastní tradiční kategorizaci náboženského jednání Nežidů. Ta je v jeho jednotlivých směrech v různé míře stále přítomná nehledě na skutečnost, že judaismus po celé šíři svého náboženského spektra v mnohém přijal moderní koncept „náboženství“. Vzhledem k tomu, že však na tuto tradiční kategorizaci budeme narážet, považují za užitečné zde načrtnout její obecné kontury. Konkrétněji se k některým jejím aspektům vrátíme na příslušných místech této práce. Zásadní místo zde zaujímá koncept modloslužby (*‘avoda zara*). Již od biblických dob byly cizí náboženské kultury chápány jako hlavní hrozba izraelskému náboženství a modloslužba patří tradičně mezi zákazy, které představují pro rabínský judaismus nepřekročitelnou hranici.¹⁴ Vznik monoteistických náboženství, která na judaismus navazovala, znamenal pro rabínský judaismus novou výzvu. Na jedné straně byla pro rabíny tato skutečnost důkazem o výjimečnosti judaismu, ale na straně druhé znamenala také nutnost přinést nové teologické důvody pro jeho přetrvávající jedinečnost. Rabínská kvalifikace islámu i křesťanství prošla staletými dlouhými diskuzí, v nichž se odrážely i potřeby odstranit společenská a ekonomická omezení způsobená jejich modloslužebným statutem. Islám byl i přes počáteční problémy¹⁵ díky svému absolutnímu monoteistickému nároku

13 Obadia, *Shalom Bouddha!*, s. 63, s. 72.

14 Ve vztahu k Židům viz bSanhedrin 74a, ve vztahu k Nežidům viz bSanhedrin 57a. Asi nejkompexnější studií na téma modloslužby zůstává Moshe Halbertal – Avishai Margalit, *Idolatry* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1992). Srov. také David Novak, *The Image of the Non-Jew in Judaism. The Idea of Noahide Law* (London: Littman Library of Jewish Civilization, 2011).

15 Viz např. Avraham ‘ibn ‘Ezra, *Ha-peruš ha-qašar le-sefer dani’el* 11,30. Jeho klasifikace islámu jako modloslužby se zakládá na mSanhedrin 7:6. Viz také Tuvja ben ‘Elie‘zer, *Midraš lekaḥi tov*, Parašat ḥuḳat, Nu 21,25. K tématu islámu jako modloslužby viz Bernard Septimus, „Petrus Alfonsi on the Cult at Mecca“, in *Speculum* 56/3 (1981), s. 517–533; Marc Shapiro, „Islam and the Halakhah“, *Judaism* 42/3 (1993), s. 332–343. Zhruba od 13. století je islám téměř jednomyslně vyjímán z kategorie modloslužby. Pokusy o jeho návrat do této kategorie se objevují až v souvislosti s radikálním náboženským sionismem poslední třetiny 20. století. Srov. rabín

z kategorie modloslužby vyňat především zásluhou autority Maimonida (1138–1204).¹⁶ Křesťanství bylo ve složitější pozici hlavně kvůli komplikovanému historickému vztahu s judaismem a teologicky kvůli konceptu sv. Trojice.¹⁷ Již během středověku však byly židovskými učenci na křesťanském území vytvořeny interpretační strategie, jak křesťanství zbavit kategorizace jako modloslužby. Tyto interpretace jsou dodnes základem argumentace, která křesťanství z kategorie modloslužby vyjímá. Těžiště argumentu spočívá v názoru, že zákaz modloslužby, jak je formulován v sedmi noachidských nařízeních, nezahrnuje „přidružování“ (*šituf*) jiných posvátných skutečností k jedinému Bohu, Stvořiteli nebe a země.¹⁸ Tento argument navazoval na předchozí rozhodnutí, která se opírala o talmudické precedenty relativizující existenci skutečné modloslužby již v pozdně antickém světě.¹⁹ Raně moderní doba i evropský judaismus

Šne'ur Zuša Reiz, „I ješ lahem le-ʿumot ha-ʿolam ha-zchut la-din ʿal baʿalut jerušalajim we-eres jisraʿel“, *Hamaor* 18/5 (1967), s. 12–13.

- 16 Maimonides, *Mišne tora*, hil. maʿachalot ʿasurot 11:7. Odkazy na *Mišne tora* jsou uváděny podle tradičního číslování. Maimonides, *Výběr z korespondence*, přel. Daniel Boušek, Dita Rukriřglóvá (Praha: Academia, 2010), s. 169–170. Pro Maimonidovo pojetí modloslužby jako kognitivního omylu viz Halbertal, Margalit, *Idolatry*, s. 109–112; Josef Karo, *Bejt Josef*, Jore deʿa 124:6–7. K židovskému náboženskému pojetí islámu a jeho proměnám viz Daniel Boušek, *Polemika judaismu s islámem ve středověku* (Praha: Academia, 2015); Alan Brill, *Judaism and World Religions*, s. 145–201.
- 17 Pro základní kontury židovského náhledu na křesťanství viz zejm. následující přehledové tituly: Walter Jacob, *Christianity Through Jewish Eyes* (Cincinnati: HUC Press, 1974); Jacob Katz, *Bejn jehudim le-gojim* (Jerušalajim: Mosad bialik, 1977); Dan Cohn-Sherbok, *Judaism and Other Faiths* (London: Macmillan, 1994); Michael S. Kogan, *Opening the Covenant: A Jewish Theology of Christianity* (New York: Oxford University Press, 2012); Alan Brill, *Judaism and World Religions*, s. 51–144; Pavel Hošek, *Židovská teologie křesťanství* (Brno: CDK, 2011).
- 18 Viz *Tosafot*, bSanhedrin 63b, s. v. „Asur“. V Tosafot je tento názor uveden pod jménem rabi Jaʿakova ben Meʿira (1100–1171), obdobná a v jistém smyslu přesnější verze se nachází v knize *Sefer toldot ʿadam we-ḥawa* 17:5, jejímž autorem je tosafista Rabejnu Jeroḥam. Viz Jacob Katz, *Bejn jehudim le-gojim*, 2. vydání (Jerušalajim: Mosad bialik, 1977), s. 44, a Jacob Katz „Šloša mišpaṭim ʿapologetijim be-gilgulejhem“, *Zion* 23/3–4 (1957–1958), s. 183.
- 19 Mezi ty patří například výrok rabi Jochanana, že „Nežidé, kteří se nacházejí mimo izraelskou zemi, nejsou modloslužebníci, ale pouze drží zvyk svých otců“ (bḤulin 13b), nebo agada, která popisuje, že pud modloslužby byl již zcela vykořeněn ze světa (bJoma 69b). Podobně pracoval rabi Šlomo Jišḥaki (1040–1105) a na něj navazující tosafisté s výnosem babylonských geʿonim, že „Nežidé v našich časech nejsou obeznámeni s podstatou modloslužby,“ a tudíž se nejedná o modloslužbu v pravém slova smyslu. Srov. *Tosafot*, bʿAvoda zara 57b, s. v. „Leʿapokej“. Jako jeden z vrcholů středověké tolerance je často uváděn provensálský rabin Menaḥem Meʿiri (1249–1310?), který vytvořil zcela novou definici modloslužby. Ta se opírá o koncept lidí vázaných morálními zvyklostmi náboženství. Přítomnost či nepřítomnost morálních hodnot je pro Meʿiriho hlavním kritériem určujícím, zda se jedná o modloslužbu či ne. Srov. Menaḥem Meʿiri, *Bejt ha-beḥira* ad bʿAvoda zara 22a aj. Více k tomuto tématu viz Katz, „Šloša mišpaṭim ʿapologetijim be-gilgulejhem“, s. 186–193; Katz, *Bejn jehudim le-gojim*, s. 116–128; Moshe

18. a 19. století znamenaly další velký posun v přehodnocení křesťanství, a to v rámci všech nově vzniklých směrů včetně ortodoxie.²⁰ U reformního judaismu docházelo od počátku ke dvěma pohybům: přesunutí těžiště judaismu do etiky a s ním souvisejícímu odklonu od halachy.²¹ Nehalachická interpretace křesťanství tak znamenala opuštění mnoha zatěžujících tradičních argumentačních linií a významnou rehabilitaci křesťanství v rámci židovského náboženského myšlení. I když halachická argumentace ve 20. století zůstala relevantní pouze pro ortodoxní a konzervativní judaismus, konzervativní judaismus ve svém pohledu na křesťanství jednoznačně pokračoval v moderním humanistickém morálním diskurzu, který navázal na existující halachické argumenty ve prospěch pozitivní interpretace křesťanství. Obzvláště po roce 1967 se však izraelská národní ortodoxie začala silně radikalizovat a téma modloslužby začalo v nacionalistickém náboženském diskurzu s hrávat opět svou důležitou roli.²² Zatímco ohledně křesťanství a islámu existují důležité precedenty zmíněné v předcházejících odstavcích, východní náboženství většinou nebyla kvůli geografickému rozmístění komunit v diaspoře samostatně posuzována. Rabíni víceméně předpokládali, že všechna náboženství, která se neodvolávají na židovský monoteismus, automaticky spadají do kategorie modloslužby. Talmudické diskuze na toto téma byly pevně formulovány v rámci řecko-římské, popřípadě perské náboženské kultury. Potřeba dále kvalifikovat náboženské (ne však morální) odlišnosti v rámci této všezahrnující kategorie v judaismu prakticky až do 19. století neexistovala.

Halacha však není jedinou perspektivou, v níž byla a jsou jiná náboženství tematizována. Aviezer Ravitzky v následující pasáži velmi

Halbental, *Bejn tora le-ħochma: rabi menaħem ha-me'iri u-va'alej ha-halacha ha-majmonijim be-provans* (Jerušalajim: Magnes, 2001), s. 80–108. Pro méně inkluzivistickou interpretaci Me'irihoviz Jacob Blidstein, „Jaħašo ťel rabi menaħem ha-me'iri le-nochri: ben 'apologetika le-hafnama“, *Zion* 51/2 (1985/1986), s. 153–166.

20 Viz Yosef Salmon, „Nošrim we-našrut be-sifrut ha-psiķa mi-šilhej ha-me'a ha-šmone 'ešre we-'ad ha-maħašit ha-šniķa ťel ha-me'a ha-tša 'ešre“, in Yosef Salmon – Aviezer Ravitzky – Adam Ferziger (ed.), *Ortodokšija jehudit: hebe'itim ĥadašim* (Jerušalajim: Magnes Press, 2006), s. 367–380. Často citovaným autorem je zde německý rabín Ja'akov 'Emden (1697–1776) a jeho dopis Radě čtyř zemí otištěný jako dodatek k jeho vydání *Seder 'olam raba we-zi'uta* (Hamburg: Christian Simon Schröder, 1757). V rozšířenější verzi se text nachází v jeho spise *Sefer šimuš* (Amsterdam, 1760), fol. 15b–16a. Pro 'Emdenův vztah ke křesťanství, respektive katolicismu, v jeho protišabatiánském kontextu viz Pawel Maciejko, *Multitude Jacob Frank and the Frankist Movement, 1755–1816* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2015), s. 51–62.

21 Viz Michael Meyer, *Response to Modernity: History of the Reform Movement in Judaism* (Detroit: Wayne State University Press, 1995), s. 65–66.

22 Viz závěr kapitoly 4 „Buddhismus jako konkurent“.

výstižně popisuje množství ohledů, které ve vztahu judaismu k jiným náboženstvím vstupují do vzájemné interakce. Tuto pasáž si dovoluji citovat *in extenso*:

Jak se k sobě náboženství navzájem vztahují (nebo přinejmenším, jak se judaismus vztahuje k ostatním náboženstvím), není výlučně teologickým tématem, a rozhodně ne výlučnou otázkou formální *halachy*. Zasahuje podstatu sebedefinice, otázky, jak člověk přistupuje k „jinému“ – cizinci či neznámému. Na vyšším stupni abstrakce se jedná o otázku individuálního postoje k „jinakosti“ jako takové. Dotýká se komponentů osobní identity, kořenů individuálního pocitu příslušnosti a oddanosti skupině. Počíná se v prvotních formativních historických vzpomínkách a proniká hlubiny přítomné zkušenosti. Vztah mezi jedním a druhým náboženstvím může být jistě nahlížen na teologické rovině, kde dělítko mezi pravdou a klamem, nebo na halachické rovině (židovské náboženské právo), kde se rozlišuje mezi povolenou a zakázanou činností, mezi příkazem a přestoupením. Celý vztah se však odehrává také na existenciální rovině, kde jsou relevantními kategoriemi loajalita versus zrada, příslušnost versus odcizení a solidarita versus pocit dezintegrace. [...] Z toho vyplývá, že vztah mezi židovským náboženstvím a jinými náboženstvími není otázkou omezenou na pole víry a filosofie. Je to široká, mnohorozměrná záležitost, která Žida obklopuje ze všech stran. Má teologické, morální, halachické, historické, národní a existenciální aspekty. Všechny jsou vzájemně provázané, ale všechny nevedou k identickým závěrům nebo identickým zhodnocením různých náboženství. Židovské náboženství je partikularistické, jeho záměrem je ustavit oddělené a vymezené „království kněží a svatý lid“ (Ex 19:6), takové, které netouží konvertovat lidstvo (alespoň dokud nenastane konec dní). Je to právě toto omezení, které činí vztah k jinému rozhodující, téměř všezahrnující otázkou vědomí sebe sama a vlastní existence.²³

K výše zmíněným Ravitzkého slovům lze dodat, že nakonec i v samotné *halaše* jsou zohledněny všechny výše zmíněné aspekty a zahrnuty do právně-náboženského systému judaismu. Je-li tento spor o hodnoty formulován v rámci halachického diskurzu (jak tomu je často v případě ortodoxního či konzervativního judaismu), v rámci mysticko-metafyzických kategorií (jako např. v kabale)²⁴ nebo v rámci morálního a so-

23 Viz Aviezer Ravitzky, „Judaism Views Other Religions“, in Jerald D. Gort – Henry Jansen – Hendrik M. Vroom (ed.), *Religions View Religions: Explorations in Pursuit of Understanding* (Amsterdam, New York: Rodopi, 2006), s. 77–79.

24 Srov. Elliot R. Wolfson, *Venturing Beyond: Law and Morality in Kabbalistic Mysticism* (New York: Oxford University Press, 2006).

ciálního diskurzu (jako je tomu často v případě reformního judaismu), je nakonec již jen formální otázka. Modloslužba představuje citlivou kategorii, která nesouvisí pouze s doktrinální a rituální klasifikací daného náboženství. Možná důležitější než obě tyto překážky, i pro ortodoxii snadno překonatelné halachickým formalismem, je koncept modloslužby jako kulturně-společenské kategorie označující nepřekročitelnou hranici kolektivní identity.²⁵ V následujících kapitolách budou ve vztahu k buddhismu zohledňovány téměř všechny Ravitzkým jmenované aspekty: halachické, morální, teologické, národní, existenciální i historické.

1.3 Buddhismus v moderním judaismu – rozvrh témat

„Může člověk objevit svou náboženskou identitu tím, že zkoumá jiné náboženství?“ ptá se Susannah Heschel v jednom ze svých několika textů věnovaných konstruktů islámu vytvářenému židovskými orientalisty 19. století.²⁶ Heschel velmi přesvědčivě ukazuje, že tento konstrukt je třeba číst na pozadí diskuze o hodnotě judaismu v německé společnosti 19. století, jejímiž aktéry jsou především judaismus a křesťanství. I v současném židovském náboženském diskurzu hraje islám svou důležitou roli, diskuze o něm je však vedena na jiných frontách. Jejými hlavními aktéry již nejsou židovští „orientalisté“ a stojí za ní motivace velmi odlišné od těch, které vedly učence, jakými byli Abraham Geiger či Ignác Goldziher. Příběh buddhismu v moderním judaismu neprocházel o nic menšími zvraty než příběh islámu.

Následující stránky představují různé podoby svěbytné židovské náboženské reflexe buddhismu od konce 18. století až do současnosti. První část této knihy (kapitola 2) je věnována starším textům, přibližně od konce 18. století až po meziválečné období, v němž ve většině případů buddhismus figuruje jako nástroj polemiky a sebedefinice. Autoři těchto textů se nevymezovali vůči buddhismu, ale vůči jiné třetí entitě, v našem případě šabatiánství, chasidismu a křesťanství. Druhá část (kapitola 3) je věnována druhé polovině 20. století, období, kdy postupně z Asie do USA přichází mnoho významných učitelů různých buddhistických škol

25 Pro analýzu konceptu *modloslužby* s ohledem na tento aspekt viz Alon Goshen-Gottstein, *Same God, Other God: Judaism, Hinduism, and the Problem of Idolatry* (Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan, 2015), s. 27–39, s. 187–203.

26 Susannah Heschel, „Constructions of Jewish Identity through Reflections on Islam“, in Andrea Sterk – Nina Caputo (ed.), *Faithful Narratives: Historians, Religion, and the Challenge of Objectivity* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 2014), s. 169.

a formování podoby západního buddhismu probíhá v plném proudu. S ním jsou spojeny i počátky fenoménu JUBU, charakteristického snahou tematizovat buddhismus jako univerzalistickou „spiritualitu“ plně kompatibilní s judaismem. Třetí část (kapitola 4) se pak zaměřuje na dobu od poloviny sedmdesátých let 20. století a na reakci rabínských elit na velký zájem Židů o buddhismus a tzv. východní meditační techniky, jakož i na reakci na celkově pozitivní obraz, jemuž se buddhismus mezi mladými nábožensky praktikujícími Židy těší. Cílem této knihy je ukázat základní osy tematizace buddhismu v židovském náboženském myšlení během posledních dvou staletí a v neposlední řadě i dosud zcela opomíjenou míru, jíž se téma buddhismu podílí na formování moderního judaismu v jeho rozličných podobách.